

YORICK

ANTONIN
ARTAUD

— *Scrisori
cătire G6nica
Athanasion*

PRECEDATE DE DOUĂ POEME DEDICATE EI

Traducere din limba franceză de
IRINA CERCHIA

NEMIRA

Colecție coordonată de Irina CERCHIA
Copertă: Adnan VASILE
Prepress: Alexandru CSUKOR
Redactor: Ana-Maria LUPAȘCU
Tehnoredactor: Antonela IVAN
Lector: Ioana POPA

Această operă a beneficiat de susținerea Programului de sprijin în vederea publicării al Institutului Francez.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ARTAUD, ANTONIN

Scrisori către Génica Athanasiou / Antonin Artaud; trad. din lb. franceză: Irina Cerchia -
București: Nemira Publishing House, 2023

ISBN 978-606-43-1578-6

I. Cerchia, Irina (trad.)

821.133.1

Antonin Artaud
LETTRES À GÉNICA ATHANASIOU
© Éditions Gallimard, Paris, 1969

Copyright © Nemira, 2023, pentru prezenta ediție în limba română
YORICK este o colecție a Editurii **NEMIRA**.

Tiparul executat de tipografia PAPER PRINT INVEST, Brăila.

Orice reproducere, totală sau parțială,
a acestei lucrări și închirierea acestei cărți
fără acordul scris al editorului sunt strict interzise
și se pedepsesc conform Legii dreptului de autor.

ISBN 978-606-43-1578-6

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Volumul de față grupează un număr considerabil de scrisori pe care Antonin Artaud, unul dintre cei mai apreciați și mai controversați avangardiști ai secolului al XX-lea, i le-a adresat în decursul a două decenii, din 1921 până în 1940, iubitei sale, Génica Athanasiou, actriță de teatru și de film, care i-a fost, de asemenea, muză și parteneră de scenă. Doar câteva scrisori semnate de Génica au fost păstrate și redate în această ediție.

În *Scrisori către Génica Athanasiou*, cititorul va întâlni particularități aparent bizare, care exprimă, înainte de orice, autenticitatea și unicitatea intimității de cuplu, în care norma devine o sfidare la adresa simțirii. Așadar, din fidelitate față de original, în ediția în limba română enunțurile interogative încheiate prin punct sunt păstrate întocmai, apariția lor fiind sporadică, fără să urmeze o regulă în sine. În scrisorile sale, autorul a marcat importanța anumitor cuvinte prin subliniere, așadar cuvintele tipărite cu italic indică o singură subliniere, iar cele scrise cu majuscule indică două sau chiar mai multe sublinieri.

Numele „Génica Athanasiou“ apare în mai multe grafii, conform opțiunii subiective a autorului.

În unele scrisori se regăsește formula de introducere, iar în altele ea apare direct în corpul textului sau lipsește. Într-un singur plic s-au găsit uneori mai multe scrisori, care în volumul de față apar succesiv sau sunt datate identic, numerotarea lor respectând, acolo unde datele au fost găsite, munca de cercetare a editorilor care au alcătuit ediția franceză. Notele ediției originale, aflate la finalul volumului, au fost redactate selectiv, ediția în limba română păstrând informațiile reprezentative pentru spațiul românesc, cu scopul de a clarifica desfășurarea cronologică sau factuală a evenimentelor sau de a elucidă specificul anumitor relații. Semnul „X“, prezent aleatoriu, este explicat în scrisoarea din 23 mai 1923: „Îți las aici semnul ăsta mic, fiindcă mă simt în continuare stânjenit“, acesta regăsindu-se apoi sporadic în mai multe scrisori, neînsoțit de o altă explicație, asemenea spațiilor dintre anumite cuvinte sau fraze, marcate prin „_____“. Totodată, numerele sunt redactate conform originalului, uneori prin cifre, alteori prin litere, în funcție de urgența cu care Artaud scria, aceeași urgență care a dat o formă unică iubirii, violenței și neputinței de a exprima uneori inexprimabilul.

GÉNICA ATHANASIOU

Génica Athanasiou, pe numele adevărat Eugenia Tănase, s-a născut la București, pe 3 ianuarie 1897. Poate că tatălui ei, de origine albaneză, îi datorează frumusețea uimitoare. Este, fără îndoială, frumoasă, deși, cu toate astea, frumusețea ei are ceva bizar. Vrea să devină actriță și, încurajată de sora cea mare, părăsește România pentru a studia actoria la Paris, unde ajunge în 1919. Începând din 1920, devine discipola lui Dullin. Face parte din trupa Atelier încă de la înființarea acesteia și joacă primul spectacol într-un soi de hambar din Moret-sur-Loing, în vara anului 1921.

La începutul stagiunii 1921-1922, Dullin și trupa lui revin la Paris și susțin reprezentații la Salle Padeloup și la Théâtre du Vieux-Colombier, condus pe atunci de Jacques Copeau (abia la începutul stagiunii 1922-1923, Dullin își va putea înființa propriul teatru, în Place Dancourt¹). Atunci află Dullin de Antonin Artaud,

¹ În prezent, se numește Place de Charles Dullin, după numele actorului și regizorului care a condus, începând cu anul 1922, Théâtre de l'Atelier. Atelier a desemnat inițial numele trupei lui Dullin. La înființarea teatrului, care avea să preia acest nume, piața în care se găsea se chema Place Dancourt (n. tr.).

pe care Gémier îl trimisese la el, și imediat îl primește în trupa lui. Am putea, așadar, să spunem că o întâlnește pe Génica Athanasiou cam prin toamna anului 1921. Este prima femeie din viața lui, după cum ne arată corespondența dintre ei; în orice caz, ea va fi singura cu care își va duce viața de zi cu zi. Iată în ce constă valoarea acestor scrisori, în care Antonin Artaud se dezvăluie, scriindu-i zilnic, din 1922 până în 1927, de îndată ce absența unuia dintre ei avea să-i separe. Aceasta este o experiență unică a vieții sale, mijlocită de blândețea infinită, de harul poetic, de sensibilitatea naturală și de farmecul rar ale iubitei sale, Génica Athanasiou, calități pe care cei care au cunoscut-o nu au cum să le uite.

La Atelier, ea joacă mereu rolul unor tinere. Rolurile în care îl are partener pe Antonin Artaud sunt: Moriana, din *Moriana et Galvan*, de Alexandre Arnoux (martie 1922); Isabelle, din *Le Divorce*, de Regnard (martie 1922); tânăra de culoare, din *L'Hôtellerie*, de Francesco de Castro (aprilie 1922); Estrelle, din *Viața e vis*, de Calderón (iunie 1922); Antigona, din *Antigona*, de Jean Cocteau (decembrie 1922); Belle Pomponina, din *Monsieur de Pygmalion*, de Jacinto Grau (februarie 1923); și Esclarmonde, din *Huon de Bordeaux*, de Alexandre Arnoux (martie 1923). În martie 1922, este doña Francisca, în *L'Occasion*, de Mérimée; alături de ea se află o altă actriță debutantă: Marguerite Jamois. A făcut parte, alături de Antonin Artaud, din distribuția spectacolului *Avarul*, cu ocazia reluării piesei la Théâtre Montmartre, pe data de 18 octombrie 1922.

Criticii o remarcă. Expresivitatea ei, finețea jocului, o anume fantezie inspirată, chiar și accentul ei discret seduc. Pentru rolurile din *L'Occasion* și *Moriana et Galvan* primește laude extrem

de măgulitoare. Dar în *Antigona* obține un veritabil triumf. Pe 30 decembrie 1922, Marcel Raval scrie în *Nouvelles littéraires*: „Domnișoara Athanasiou este Antigona însăși. Rar am văzut o identificare perfectă a unei artiste cu personajul pe care îl interpretează. Trebuie să recunosc însă că nu mi-o imaginam pe Antigona atât de frumoasă.“

După ce Antonin Artaud părăsește Atelier, ea rămâne în trupă până în stagiunea 1925-1926; joacă rolurile din repertoriu și îl creează pe cel al prințesei Tétragone, din *Petite Lumière et l'Ourse*, de Alexandre Arnoux (mai 1924). După aceea, până în 1938, va juca la Atelier atât în spectacolele din repertoriu, cât și în altele noi. (Începând cu anul 1931, apare în program sub numele de „Madame Génica“.) Principalele roluri: Dansatoarea, din *La Comédie du Bonheur*, de Evreinov (noiembrie 1926); Wanda Zalewska, din *Joueur d'Échecs*, melodramă după romanul lui Dupuy-Mazuel, adaptare de Marcel Achard (aprilie 1927); Lady Juliet, din *Femme silencieuse* (reluare), de Ben Jonson, adaptare de Marcel Achard (noiembrie 1927); rolurile lui Alcyon și al lui Iris, din *Păsările*, de Aristofan, adaptare de Bernard Zimmer (ianuarie 1928); Colomba, din *Volpone*, de Ben Jonson, adaptare de Stefan Zweig și Jules Romains (noiembrie 1928); Dina, soția lui Bilora, din *Bilora*, de Ruzzante (noiembrie 1929); Doriorda, din *Stratagème des roués*, de Farquhar, adaptare de Maurice Constantin-Weyer (martie 1930); Véra, din *Patchouli ou les Désordres de l'Amour*, de Armand Salacrou (ianuarie 1930); Madame Ponza, din *Așa e (dacă vi se pare)* (reluare), de Pirandello (mai 1930); Ludmila, din *Quadrature du Cercle*, de Valentin Kataev (ianuarie 1931); Nadia Lénine, din *Tsar Lénine*,

de François Porché (octombrie 1931), și Inès, din *Medicul onoarei sale*, de Calderón, adaptare de Alexandre Arnoux (februarie 1933). Critica este în favoarea ei. Este elogiată pentru interpretarea personajului Nadia Lénine de către Gabriel Boissy: „Dintre colaboratorii excelenți ai domnului Dullin, trebuie totuși atrasă atenția în mod special asupra domnișoarei Génica Athanasiou – pe program nu apare decât cu numele mic, Génica –, care, prin renunțare la orice formă de cochetărie, realizează cea mai fidelă interpretare a modestei, înflăcăratei și, totodată, timidei Nadia Lénine“ (*Comœdia*, 29 octombrie 1931).

Ultimul rol jucat la Atelier a fost al lui Myrrhine, din *Plutus*, adaptare după Aristofan, de Simone Jollivet (ianuarie 1938). (Să amintim că, în 1931, Génica Athanasiou obținuse naționalitate franceză.)

Între timp, cu permisiunea lui Dullin, acceptase propunerile venite din partea altor directori de teatru. Să amintim parcursul său, în două etape, alături de compania Pitoëff: a jucat rolul principal din *L'Assoiffé*, de Derera, la Théâtre des Arts (decembrie 1925); la Théâtre de l'Avenue a jucat, alături de doamna Guermanova, Pitoëff și Louis Salou, în *Fait-Divers*, de Gobius, și este singurul personaj feminin din *Louise*, piesă într-un singur act, de Jean-Jacques Bernard, rol pentru care a primit în mod special aprecieri (iulie 1932). De asemenea, este vedeta spectacolului *La Loi d'Amour*, de G.A. Bernanose, la Théâtre Fontaine (ianuarie 1932).

Trebuie neapărat punctată și participarea sa, pe 4, 5, 6 și 7 iunie 1935, la Théâtre Montmartre, în *Autour d'une Mère*, de Jean-Louis Barrault, în rolul doamnei cu fonograful. Reamintim,

de asemenea, cele trei spectacole regizate de Antonin Artaud, în care joacă și ea: *Au Pied du Mur*, de Louis Aragon, unde apare alături de el, la finalul lunii mai, 1925, la Théâtre du Vieux-Colombier; *Les Mystères de L'Amour*, de Roger Vitrac, la Théâtre de Grenelle, pe 1 și 2 iunie 1927, unde o interpretează pe Léa, și, în cele din urmă, rolul lui Ysé, în *Partage de Midi*, de Paul Claudel, spectacol jucat o singură dată la Comédie des Champs-Élysées, pe 14 ianuarie 1928.

În mod evident, Antonin Artaud îi aprecia enorm talentul dramatic. O dovadă grăitoare este prelegerea pe care a ținut-o în Mexic, la aproape zece ani de la despărțirea lor: *Le théâtre d'après-guerre à Paris* („Teatrul postbelic din Paris“). Făcând un fel de radiografie a activității teatrale din Franța, amintește de *Antigona* și-i aduce un omagiu: „Dacă în acest spectacol a existat un triumf cu adevărat uman, atunci tragediana Génica Athanasiou l-a obținut prin interpretarea personajului Antigona. Niciodată nu voi putea să uit vocea aceea de aur, misterioasă, plină de emoție a Antigonei întruchipate de Génica Athanasiou, în timp ce-și lua rămas-bun de la soare. Tânguirile ei se auzeau de dincolo de timp, ca și cum ar fi fost purtate de spuma unui val din Marea Mediterană, într-o zi scaldată de razele soarelui; parcă ar fi fost o muzică a trupului, care se răspândea într-o beznă rece. Era cu adevărat vocea Greciei arhaice...“

Trebuie neapărat amintită aici și cariera ei cinematografică: în 1925, apare alături de Conrad Veidt, în regia lui Jacques Robert, în *Le Comte Kostia*, după un roman de Victor Cherbuliez. Lucian Farnay remarcă apariția ei pe ecran: „Foarte delicat rolul lui Stéphane, interpretat aici minunat de Génica Athanasiou, atât de

sinceră și de autentică, încât parcă ne amintește adesea de marea artistă Suzanne Després... Iar acesta nu este cel mai neînsemnat compliment pe care i-l putem face“ (*Cinéma*, nr. 8, 20 februarie 1925). În 1927, apare în *La Coquille et le Clergyman*, singurul scenariu realizat al lui Antonin Artaud, purtând crinolină și o pălărie ornată cu pene, zâmbind misterios lângă un confesional. Jean Grémillon îi oferă rolul principal în două dintre filmele sale: *Maldonne* (1927), scenariu original de Alexandre Arnoux; din distribuție mai fac parte Charles Dullin, Roger Karl, Annabella; și *Gardiens de phare* (1928-1929). În timp ce Dreyer realizează *Patimile Ioanei d'Arc*, în 1927, Marco de Gastyne creează o vastă frescă istorică: *Viața minunată a Ioanei d'Arc*, unde ea apare în rolul unei țigănci. În 1934, este eroina din *Colomba*, după nuvela lui Mérimée, ecranizată de Jacques Séverac, iar în 1935, când Pabst realizează, împreună cu Șaliapin, *Don Quijote*, după un scenariu pe care Paul Morand și Alexandre Arnoux îl elaborează pornind de la romanul lui Cervantes, ei i se oferă rolul servitoarei.

După război, Dullin rămâne fără teatru, iar Génica Athanasiou nu mai regăsește locul în care se simțea ca acasă. Sănătatea i se șubrezește și nici dârzenia ei nu mai e aceeași. Totuși, în mod curajos, rezistă. Încearcă, pe ici, pe colo, roluri de compoziție: de exemplu, *Supraveghetoarea*, din *La Grande et la Petite Manœuvre*, de Arthur Adamov, piesă pusă în scenă de Jean-Marie Serreau, în noiembrie 1950, la Théâtre des Noctambules. Două companii nou înființate încep să o solicite din ce în ce mai des. În martie 1951, Sacha Pitoëff reia *Unchiul Vania*, de Cehov, spectacol inițial pus în scenă de tatăl său. Génica Athanasiou joacă la Studio des Champs-Élysées, apoi la Théâtre de Poche și, în cele

din urmă, în turnee care o conduc până-n Algeria. Între 1954-1955, joacă în spectacolele realizate de compania Guy Suarès, mai întâi la Théâtre de la Huchette: *Yerma*, de Lorca, *Don Juan*, de Milosz, și *Le temps est un songe*, de Lenormand; apoi, în 1956, la Théâtre Franklin, unde își arată talentul actoricesc interpretând rolul mătușii Juliane Tesman, în *Hedda Gabler*, de Ibsen.

Din cauza sărăciei, e nevoită să accepte roluri mici în filme, pe care, din rușine, le joacă sub pseudonim. Nevăzând nicio soluție pentru situația ei materială și nemaidorindu-și să depindă de generozitatea câtorva prieteni, solicită aderarea la Fundația „Coquelin de Pont-aux-Dames”², unde este acceptată pe 16 iulie 1963. Vara următoare, reușește să obțină ceea ce-și dorea de mai mulți ani: o ultimă vizită în România, ca să-și revadă sora. În 1966, petrecând începutul de vară la niște prieteni, începe să se simtă din ce în ce mai rău și cere să fie dusă la Fundație. De acolo, este transportată la spitalul Lagny, unde moare pe 13 iulie 1966.

² Instituție de ajutor pentru artiștii ajunși la bătrânețe, fondată în 1903, la Couilly-Pont-aux-Dames, în departamentul Seine-et-Marne, de actorul Constant Coquelin (n. tr.).

CASTELUL BÂNTUIT

pentru Gélica Atanasiou¹

În valea verde, unde îngeri buni domnesc,
Pe vremuri, un castel, un luminos castel
Se-nălța
Și-acolo Regele Gândire stranii întruniri ținea.
Iar pe pământ castel așa de minunat nu mai era
Ca îngeri buni
Spre el să-și-ntindă aripa grea.

Înconjurat de flăcări,
Plin de lumină era,
Căci totul într-un loc uitat de timp se petrecea.
Și vântul, ori de câte ori sufla și ierburile-mprăștia,
Deasupra pietrelor strălucitoare ridica
Mireasma ce-mpotriva timpului se-nfiripa.

Iar prin castel
De-ați fi trecut voi, călători întârziați,

Trecători ce de căile poveștii vă-ndepărțați,
Ați fi putut zări prin inefabile ferestre
Suflete iuțindu-se-n sunet de lăută,
În ordine absolută,
În jurul tronului pe care sta impetuos,
În fantomatic chip,
Stăpânul maiestuos,
Porfirogenetul, Regele castelului miraculos.

Dar într-o zi-ncepu zborul spiritelor negre,
Treceau ca valuri de tenebre
Spre castel. Vai, furtuna cea funestă
un țipăt lung lăsa-n urma-i celestă
de disperare și prădata, buna glorie
a Monarhului vestit, a cărui memorie
nu era decât visul unui vis.

Trecând prin fața castelului pustiit,
Ați vedea-n mari ferestre pieritoare
Vaste umbre umblând cu pas grăbit
În cumplite muzici asurzitoare.
Iar la porțile castelului poporul îndrăcit
Se năpustește-n eternitate, se-mprăștie grăbit
Și râde, dar de zâmbet mereu va fi știrbit.

CÂND VINE CEASUL DE CREPUSCUL

a m. i. c. G.A.¹

În piața ticsită, unde oameni se-adună,
Clopotul se melancolizează
Și spre biserică-naintează
Bătrâni corbi latenți ce zboară-mpreună.
Se lasă seara, bocetul răsună
Din piața unde pietrele-n flăcări se cunună.

Bătrâni corbi latenți ce zboară-mpreună
Spre vineții nori se-nlănțuie-n zare.
Se-ntorc, se-ntorc vechi chinuri arzătoare,
Spre piață iute-și croiesc cale.

Un chin lent se idealizează
În zăpezile din firmament.
Cerule de ametist luminescent
Își plânge-ale lui astre,
Explozia vechilor dezastre

Apasă iară inimi vechi,
Iar minunata seară le ține-acum de veghi.

Blânde ecluze, dezlegați-vă,
Ecluze de lacrimi șuvoi,
Căci, iată, Îngerul trece
Și cerul se-apropie de noi.

În orașul stalactit,
Unde porțile-s de lapis,
Spicele umplu-n ritm precis
Grânare de lazulit.
Spice de oameni în cerul-grânar

De unde se-mprăștie murmurul clar.

GÉNICA ATANASIOU

Nici minunata noapte, în freamăt de stele,
Contemplându-ne din miez de Empireu,
Nu-i pe potriva chipului tău marmoreu
Și-a ochilor tăi de topaz, desprinși din floarea de lună¹.

Idiotul
batjocorit
Antonin Artaud